

Strand 2: The Decorative Programmes of Buildings (Homes, Hospitals, Factories, Institutions, etc.)

La restauració de la casa Dolors Calm

Cristina Thió

Chroma Restauració del Patrimoni Arquitectònic sl

Resum

La restauració pausada i estable de la casa Dolors Calm, a Barcelona, per a retornar-la a ser com la va concebre Josep Vilaseca quan la va reformar en 1903.

Després de les reformes, els espais modernistes i els acabats modernistes havien quedat ocults, en particular el vestíbul i l'espai adossat a l'ull de l'escala.

La troballa de restes de peces, la documentació i la recerca van ser el punt de partida per a una hipòtesi de com degué ser el vestíbul original i per a la restauració de l'ull de l'escala, recuperant els estucs i esgrafiats ocults baix capes de repints.

La façana va sofrir, fa anys, una deficient restauració, la qual cosa va provocar grans danys en l'estructura i en la fusteria de les galeries tancades (tribunes). S'ha dut a terme un enorme treball de restauració i ha estat possible documentar i restaurar cadascuna de les finestres i les seves talles perdudes, així com recuperar totes les vidrieres i la capa protectora mitjançant la tècnica proteínica tradicional.

Paraules clau: restauració, casa dolors calm

Abstract

The slow and steady restoration of the Dolors Calm house as it was conceived by Josep Vilaseca when he renovated it in 1903, located in Barcelona.

Following the reforms, the modernist spaces and all the finishes had been concealed, particularly the hall and the staircase courtyard attached to the stairwell.

The discovery of the remains of pieces, documentation and research formed the starting point for a hypothesis of what the original hall must have been like and for the restoration of the stairwell, recovering the stuccoes and sgraffitos hidden under layers of repainting.

The façade was poorly restored years ago, resulting in extensive damage to the structure and the woodwork of the enclosed balconies. An enormous amount of restoration work has been carried out and it has been possible to document and restore each of the windows and all of their lost carvings, as well as to recover all of the stained glass windows and the protective layer using the traditional protein technique.

Key words: restoration, dolors calm house

Aquest edifici està inclòs al catàleg del Patrimoni de la ciutat amb el grau de catalogació B i número de referència 1416, amb el que la restauració ha de seguir els criteris establerts per Patrimoni.

L'origen d'aquest edifici d'estil modernista construït el segle XIX (1879) per l'arquitecte Josep Déu i Busquets¹ entre mitgeres del districte de l'Eixample de Barcelona ubicat entre els carrers Rambla Catalunya, Consell de Cent, Aragó i passeig de Gràcia. Està compost amb un pati central que toca amb el buc d'escala i dos patis de llum en el punt mig de les mitgeres.

Anys més tard, el 1903, l'arquitecte Josep Vilaseca hi va realitzar una reforma² a la façana principal posant especial atenció a la tribuna de la façana, un element característic de la façana posterior com és la galeria tancada de materials lleugers com la fusta i el vidre, aquí convertida en una gran tribuna que ocupa la major part de la façana i els elements escultòrics de planta baixa i cornisa.

En els anys 60, l'edifici va sofrir una desafortunada intervenció³ que a més d'incrementar amb dues plantes la volumetria i instal·lar l'ascensor, es va "modernitzar" el vestíbul aplacant amb panells de fusta els paraments i perdent els elements decoratius que el conformaven (les mènsules i escòcies del sostre) així com es va eliminar el remat que sembla ser que coronava la tribuna. En aquesta reforma també es va tancar la comunicació espacial que hi havia entre el buc d'escala i el pati interior de ventilació amb una paret de ceràmica que va desvirtuar la imatge original de l'edifici. Aquests espais, es van repintar amb pintures sintètiques i de manera generalitzada els acabats policromats d'estuc al foc del buc d'escala.

En aquesta finca es conjuguen, doncs, diferents estils artístics fruit de la intervenció del 1903 en l'edifici original, i la desafortunada intervenció realitzada als anys 60.

Actualment es conserva la pràctica totalitat dels elements decoratius de façana principal i en els espais comuns s'han preservat els existents de l'escala i el pati interior i han desaparegut quasi en la seva totalitat els que hi havia al vestíbul.

La restauració de les zones comuns surt de la voluntat dels propietaris de continuar les actuacions encaminades a la consolidació, restauració i modernització de l'edifici iniciades l'any 2017. L'objectiu és posar en valor l'important llegat patrimonial de la finca a través dels elements patrimonials que es conserven.

Les tasques de restauració que s'han dut a terme des del 2017 ha estat les següents:

- restaurar el buc d'escala.
- realitzar l'estudi i sanejament de l'espai del vestíbul per a la seva recuperació.

---

¹ Expte. ANT 1254

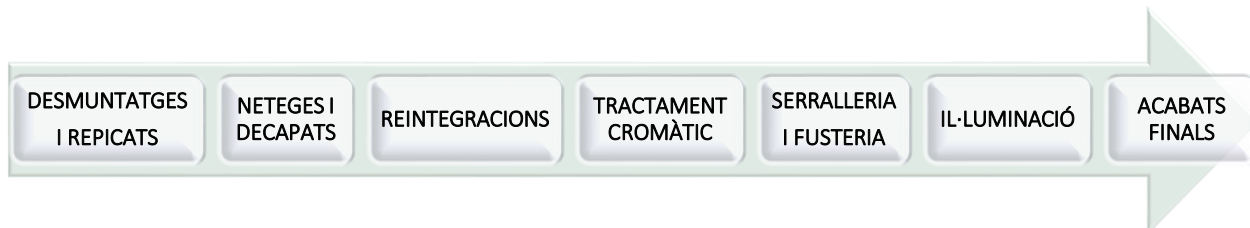
² Expte. ANT 8771 o EIX-8771/1902

³ Expte. ANT 16.296 y A180227

- renovació de les escomeses de llum i aigua i gas amb el que suposa la seva desviació per poder recuperar el pati de llums central i el trasllat de les escomeses al sotan per poder alliberar les zones a restaurar.
- proposta de restauració del pati central ara ocupat per l'ascensor de finals dels 60.

El procés de restauració dels diferents elements ha estat una tasca ingent que s'ha dut a terme durant els darrers cinc anys i han consistit amb el següent:

La restauració del buc d'escala consisteix en realitzar els següents passos:

Documentació inicial de l'estat de conservació de cadascun dels elements tan del buc d'escala i una vegada feta la feina, es van retirar tots els elements afegits i reparar tots els materials aliens no originals. Més endavant es van fer les neteges i retirar tots els repints de les superfícies dels paraments, voltes d'escala, entornpeu de fusta, reixes de forja de les finestres, brèndoles de la barana de fosa de l'escala i passamà de fusta.

Un cop vistos tots els vestigis es va fer una proposta d'intervenció final i es va realitzar tota la neteja en profunditat tan mecànica com química amb ajuda de raspalls, bisturís, vapor d'aigua, papers d'aigua, llana d'alumini i fregalls.

La reintegració de les zones estucades al foc es van reintegrar amb estuc de calç aèria bicapa reproduint la textura existent dels paraments d'estuc al foc. La primera de les capes aplicades es va realitzar amb una dosificació més magre (1:3-4) i una relació d'àrids 0/4 - 0/2 per tal de regularitzar la superfície. La segona capa d'acabat es va realitzar amb una dosificació més grassa (1:1-2) i amb un àrid de pols de marbre reproduint la textura lliscada de l'estuc al foc.

La reintegració dels esgrafiats es va fer de la següent manera:

1. Calc del dibuix sobre la superfície a reintegrar amb paper ceba;
2. Realització de la plantilla a partir del dibuix calcat i formació dels punts pel seu posterior estergit;
3. Estucat bicapa de la zona reintegrada;
4. Estergit dels punts del dibuix sobre l'última capa d'estuc en fresc amb una *munyeca* de carbó.
5. Retirada de l'estuc en fresc sobrant del dibuix amb un ganivet i/o serra d'estucador
6. Texturitzat de la superfície amb una serra d'estucador;

La reintegració d'osques i segellat de fissures: es van reintegrar les àrees del revestiment retirades i/o desaparegudes mitjançant l'aplicació de morter de calç amarada i pols de marbre amb una dosificació més grassa (1:1-2). Així mateix, segellat de fissures amb la injecció, amb xeringues, de calç hidràulica líquida de baix pes molecular.

La reintegració de llaunes sanejades dels paraments enguixats de les plantes remuntes en dues capes. Prèviament també es van passivar els ferros encastats amb d'àcid tànnic (10%) diluït amb alcohol. La primera de les capes aplicades es va realitzar amb morter de calç hidràulica i una dosificació (1:3-4) amb una relació d'àrids 0/4 - 0/2 per tal de regularitzar la superfície. La segona capa d'acabat es va efectuar amb un morter de guix reproduint la textura del revestiment de guix existent.

El tractament cromàtic dels paraments i voltes d'estuc al foc es va fer de tipus il·lusionista simulant el seu acabat original. Aplicació amb paletines, pinzells i caps de cotó, amb la tècnica de veladura –diverses capes successives molt transparents en proporció del 2 al 5% com a màxim-, de pintura d'origen mineral, al silicat potàssic en emulsió, en color(s) segons els existents.

Es van reintegrar la totalitat de les llacunes i es va aplicar una capa de veladura de silicat potàssic al 2-3% a una gran part de la superfície per igualar les des tonificacions. Per la protecció final es va emprar una crema hidròfuga aplicada amb paletina i estirada amb llana d'acer dels quatre zeros, abans, però, es va retirar tota la pols de l'escala amb ajuda de draps humits.

El procés de restauració de les baranes va consistir en decapar en sec les brèndoles de la barana modernista mitjançant un raspallat mecànic amb un raspall de pues de niló per tal de retirar les restes de pintures sintètiques afegides i aconseguir un acabat setinat i mate.

En el cas de les brèndoles de les plantes modernistes i reixes de les finestres del buc d'escala es van preparar les superfícies amb llana d'alumini i raspalls, per tal de garantir l'adherència de la pintura que s'aplicaria posteriorment.

El tractament cromàtic de la serralleria es va dur a terme amb l'aplicació d'esmalts aplicats amb pinzells de diferents dimensions.

L'entornpeu de fusta decapat es va pintar amb esmalts a l'oli aplicats amb paletines i pinzell sen color segons l'existent. Per aconseguir aquest color es van mesclar dos colors turquesa el més semblant al del parament.

El passamà de fusta es va decapar amb paper de vidre de diferents gramatges (des del número 150mm fins el 350mm). A continuació, es va tractar la superfície amb un fregall d'espart per aconseguir un acabat més fi. Seguidament es van aplicar dues capes d'oli segellador natural incolor amb caps de cotó (ref: 243 de Livos).

Nova il·luminació difusa i integrada: del buc d'escala mitjançant la col·locació de tires led (9,6 IP65 8mm) integrades en l'entornpeu de tot el buc d'escala.

Tots els elements auxiliars vistos de la nova il·luminació es van tractar cromàticament amb esmalts per integrar-los en l'obra existent restaurada.

Es va aprofitar per retirar tota la instal·lació vista que passava per l'escala per poder fer-ne una de nova que no es veiés. Es va pujar una línia de llum des del soterrani i es van anar posant canaletes de LED de llum càlida que es va anar empalmant posant transformadors cada 12 ml fins arribar a dalt de tot.

Més tard es van decapar els pòrtics que separen el buc del pati central de l'escala a on ara hi ha l'ascensor i es va trobar que els pòrtics anaven amb estuc marbrejat, que seguia la decoració de l'escala i girava cap el pati. Això explica que entre el pati i el buc hi deuria haver una barana igual a la del buc per impedir la caiguda. Sobre del pòrtic es van trobar els antics números de les plantes de l'escala amb unes lletres modernistes grans i elegants que ocupaven bona part del centre del pòrtic. Es van trobar malmeses i força decolorades però que serà possible de restaurar en una quarta etapa de restauració.

A l'últim pòrtic del vestíbul, coincidint amb l'arrencada del buc d'escala, es va localitzar un parament marbrejat d'estuc al foc. Aquest marbrejat disposa d'una tonalitat ataronjada de fons i unes vetes vermelloses.

La neteja del marbre es va dur a terme amb un gel de nova generació que és soluble a l'aigua i es comporta com l'AB-57.

La restauració del vestíbul encara no s'ha finalitzat però si que es va repicar de forma manual tots els materials moderns dels anys 60 no originals afegits al pòrtic d'entrada del vestíbul (trasdossats de fusta, ceràmics, guix i massilles, morters de ciment, etc...) que desvirtuaven la imatge original del vestíbul. Aquests gruixos afegits amagaven el revestiment original del pòrtic que era de guix-estuc, és a dir, una barreja d'estuc, guix i cola animal que aconseguia vitrificar brunyint la superfície amb cera. Cal destacar que s'han mantingut els vestigis del revestiment original.

També es va desmuntar el fals sostre ceràmic i plaques de cartró guix que amagaven el sostre original del vestíbul corresponent a sota el pati interior de la finca. Aquest sostre original és un enteixinat amb cassetons de fusta o bé, de guix imitant fusta amb decoracions florals en volum a les interseccions. Cal ressaltar que sota les biguetes es van trobar restes de les mènsules decoratives desaparegudes.

Es van decapar i netejar els paraments:

- 1) Decapat en sec de les massilles afegides amb un gruix superior als 3mm.
- 2) Aplicació de gel decapant amb paletina sobre la superfície.
- 3) Retirada del decapant i repints amb ajuda de rasquetes i espàtules de diferents dimensions.
- 4) Neutralització i neteja final amb aigua i puntualment, es realitza una neteja amb acetona i caps de cotó.

També es va decapar i netejar el plafó central del sostre:

- 5) Aplicació de gel decapant amb paletina sobre la superfície.
- 6) Retirada del decapant i repints amb ajuda de bisturís, rasquetes i espàtules de diferents dimensions.
- 7) Neutralització i neteja final neteja amb acetona i draps de cotó.

L'acabat final de l'estuc de calç amb acabat lliscat tenyit en massa o policromat al fresc per imitar pedra es va dur a terme amb un acabat brunyit o encerat.

La part inferior del parament deuria anar coberta amb un arrimador probablement ceràmic que actualment ha desaparegut.

Una gran troballa va ser el fet que al desmuntar la bateria d'aigües i instal·lacions, es van trobar enterrats al mig de la runa, a nivell de paviment, un munt de peces d'escaiola que es va suposar que devia ser la decoració de les escòcies del sostre del vestíbul, que segons la memòria oral de gent gran que havia viscut a l'escala, recordaven que hi havia com unes àligues a les quatre cantonades.

Un cop documentades totes les peces i classificades es va poder trobar el patró i sembla ser que hi havia una escòcia correguda a cadascun dels dos costats que representaven un ocellot alat enmig d'una decoració entre flors i vegetació de fulles estilitzades molt emprades a l'època del modernisme quan els arquitectes s'emmirallaven amb la decoració egípcia.

Amb molt d'estudi es va poder fer un model per poder emmotllar i així aconseguir realitzar la tirada de metres lineals que es necessiten per cobrir ambdós perímetres. El pòrtic de la porta d'entrada no tenia cap tipus d'escòcia ja que el pòrtic arriba fins al sostre pla i el pòrtic que separa el vestíbul del pati central tampoc semblava que hagués tingut cap mena de decoració ja que les bigues i mènsules trobades sobre del fals sostre de guix estan a nivell de biga.

De forma paral·lela es va decapar el sostre que presentava un repint blanc de pintura plàstica. El decapat es va haver de fer químic per evitar humitejar el fals sostre original ja que aquest presentava el vestigi d'un estampat floral de fulles de castanyer de diferents mides que havien perdut el seu cromatisme. Després de fer la documentació gràfica i de mirar de processar les fotografies es va poder analitzar millor la vegetació

del sostre. La seva restauració encara està pendent de dur-se a terme juntament amb les escòcies mentre que els paraments originals que es van poder salvar, es van poder decapar, netejar, estucar, policromar i protegir amb una cera.

La restauració de les tribunes de la façana principal: La fase més complicada ha estat la restauració de les tribunes de fusta i vitralls de la façana principal. Aquesta façana ja havia “patit” una restauració sobre l’any 2007 que va consistir en tapar totes les lesions de la fusta amb resines i pastes sintètiques, pintar les fusteries amb pintures al dissolvent i sobretot fabricar uns escopidors d’alumini i plàstic que estaven posats sobre de les impostes d’obra però es van col·locar malmeten i tallant amb un tall horitzontal cadascuna de les tribunes de cada pis i la van encolar amb una resina impermeable. Tot plegat va provocar que la tribuna s’anés malmetent per l’entrada d’aigua per diverses zones i al no poder evaporar-se, la fusta es va anar podrint. Quan a principis del 2022 es van fer les cales per intervenir es van trobar tot un seguit de lesions que es va fer replantejar les tasques de restauració. Un cop posada la bastida es va decapar tota la tribuna i es va poder comprovar que en algunes zones la fusta estava tan humida que s’havia de substituir en la seva totalitat. El mateix va passar en les zones afectades per tèrmits.

Al retirar totes les pintures i materials afegits es va comprovar que l’estat general de la tribuna estava en força mal estat de conservació així com molts dels vitralls i com que a més a més s’havia intervingut amb materials molt rígids, aquests costaven molt de retirar i havien provocat la trencada de molts dels vitralls.

El protocol que es va emprar per la restauració de les tribunes va ser el següent: documentació inicial, muntatge d’estructura de fusta entre la tribuna i la sala de cada pis a on no hi havia portes corredores per poder treballar sense molestar als llogaters, desmuntatge de totes les finestres, i dels vitralls de cadascun d’elles al taller del vitraller i tornar les finestres sense vitralls a l’obra per poder fer els treballs d’ebenisteria que van consistir en el següent: decapar la totalitat de les fustes per dins i per fora, retirar les ferramentes que estaven tan plenes de repints que moltes d’elles no estaven en us, retirar totes les peces no originals i coles que malmetien les fustes, desmuntatge de peces malmeses i, un cop la fusteria neta, fer totes les tasques pròpies d’ebenisteria i tallista com és el desmuntatge de les finestres malmeses, fabricar llistons i peces per deixar les finestres consolidades i un cop consolidades fer tots els treballs de talla que es necessitaven per poder portar les finestres al vitraller i que aquest, un cop restaurats els vitralls, els col·loques en cadascuna de les finestres.

La tasca del vitraller va ser molt delicada i minuciosa. Va consistir primer de tot en enumerar els vitralls de cada finestra abans de desmuntar, desmuntatge d’aquests ja que estaven molt malmesos com per substituir només algun dels vidres trencats. Els ploms estaven molt fets malbé. Això va significar dibuixar cadascun dels vitralls de cadascuna de les finestres, buscar el tipus de vidre que es necessitava per completar cadascun d’ells, preparar els vidres, tallar-los, col·locar-los i muntar en nous ploms. Muntar-los a les finestres i massillar amb pasta antiga consistent en cola de peix i carrega mineral.

Totes aquestes tasques es van fer de forma paral·lela i amb els veïns vivint en els pisos i això va comportar una organització molt ben controlada.

Per altra banda el manyà desmuntava les baranes de forja ja reparades de forma matussera i feia les soldadures necessàries i substitució dels tubs d'acer totalment oxidats. Es van haver de tallar totes les flors decoratives de forja i reparar l'estructura de la barana de més de quatre metres de llargada. Es van substituir peces, soldar, sanejar, aplicar protecció per la oxidació i pintar. Per altra banda el forjador fabricava les flors de forja que mancaven.

També de forma paral·lela treballava el metal·lista del zenc per fabricar els nous goterons que es van fabricar expressament per substituir els que van malmetre tan la fusta. Aquest goteró va consistir en fabricar tres peces que es cavalcaven una sobre l'altra i la de més amunt s'encastava al dorment de la tribuna que prèviament se li havia fet un tall horitzontal al biaix per evitar l'entrada d'aigua. Abans, però, un cop desmuntats tots aquests elements es va poder comprovar que per posar-los van afegir una capa de morter molt gruixuda per fer una mena de llit a les peces. Va resultar que aquesta capa de morter es posava pel damunt del morter i no deixava que aquest es bellugués. Això va significar posar un petit equip d'obra que retirés tot el morter afegit, cosís les esquerdes de les impostes col·locant connectors d'acer inoxidable amb morter de calç hidràulic, refés el nivell d'aquests i preparés el cantell de les tribunes per col·locar els dorments restaurats o nous. Finalment, i abans que els metal·listes tornessin, es van pintar les impostes amb pintures minerals.

Mentre el fuster anava muntant de nou les tribunes i les finestres, el vitraller anava col·locant vitralls.

Per altra banda l'equip de restauració col·laborava en el decapat de les finestres, massillat i repintat de totes elles.

Per la pintura es va optar en aplicar una pintura a base de farina, pigment i oli, una recepta noruega molt antiga i que és idònia per la fusta ja que la protegeix dels insectes xilòfags, dels raigs del sol i alhora nodreix la fusta i no s'esquerda. S'han fet dues capes de preparació amb pigment d'òxid de ferro, que és el més estable a la llum solar i després es van aplicar dues capes més de verd, que va ser el color escollit per l'Ajuntament però s'ha de dir que el verd no és gens estable a la llum i que segurament amb els anys el color quedarà distorsionat.

Finalment s'ha hagut de buscar un metal·lista que fes les peces de frontisses, tancaments, falleves a mida.

Actualment, doncs, Chroma ha realitzat la restauració del buc d'escala, la primera etapa de restauració del vestíbul però ja està pensada la segona etapa i finalment les tribunes. S'ha d'esperar que en breu i quan es puguin acabar els treballs de canalització dels nous subministres, es puguin continuar els treballs al vestíbul, ascensor i pati central amb els pòrtics del buc d'escala.

Curriculum Vitae

Cristina Thió has a Degree in Fine Arts and specializes in Conservation and Restoration. Member of ICOMOS, CRAC, Amics Unesco Barcelona, Group for the Recovery and Study of Architectural Tradition in Girona. It is part of the National Network of Teachers of Traditional Construction.

Businesswoman at Chroma Restauració del Patrimoni, specialized in the management, management and restoration of historic and listed buildings.

National Craft Award 2019 of the Generalitat de Catalunya.

Richard H. Driehaus Award 2021, De LAS ARTES DE LA CONSTRUCCIÓN in the category that groups tiles, mosaics, plasterwork, stuccos, sgraffitos, decorative floors and other traditional finishes.

Trainer in stuccos, sgraffitos, artistic techniques in general for the Orígens School.